

ДО ПРОБЛЕМИ САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Самовизначення особистості як наукова, політична, освітянська і виховна проблема, особливо гостро постала в перехідних суспільствах, коли виникла можливість і необхідність обирати новий шлях суспільству й особі – нові світоглядні орієнтири, форми освіти і виховання, нову філософію життя. Самовизначення особистості базується насамперед на виборі системи цінностей, з якими вона себе ідентифікує та які намагається втілити в повсякденному житті.

Самовизначення особистості нерозривно пов'язане із самореалізацією, самоствердженням, самоактуалізацією. На високому рівні особистість оцінює свої дії та здійснює свою потребу в самоствердженні, виходячи з власних цінностей і цілей. Потреба у самовизначенні, самореалізації, самоствердженні є однією з важливих складових самоактивності людини й детермінантою її поведінки.

Особистісне самовизначення сприяє визначенню соціальному, а на підґрунті останнього виникає професійне самовизначення.

На думку М.Р. Гінзбурга, ціннісно-сміслові визначення є фундаментом для самовизначення особистості. Що ж до взаємодії різних видів самовизначення – ми дотримуємося думки, що окремі види самовизначення – це ланки одного ланцюга, не рядоположні, і не обов'язково розмежовані в часі, які співіснують, постійно взаємодіють і можуть вступати в причинні зв'язки – «кожен названий компонент

самовизначення взаємозумовлений іншими, має афективний, когнітивний, ціннісний та поведінковий аспекти [3].

Більшість дослідників погоджуються саме з тим, що саме в ранній юності виникає потреба в самовизначенні. Самовизначення стає центральним завданням вікового розвитку цього періоду. Можливо, професійні переваги не є досить продуманими, але в цей період соціум змушує юнака зробити кроки в напрямку вибору професії і якось визначитися в системі смислів та цінностей, оскільки це є соціальною необхідністю.

Проблему самовизначення можна розглядати як «вузлову проблему взаємодії індивіда й суспільства». Методологічні основи такого підходу до проблеми самовизначення були закладені С.Л. Рубінштейном. На його думку, у понятті самовизначення виявляється активна природа «внутрішніх умов», через які переломлюються зовнішні впливи. Сама специфіка людського існування полягає в мірі співвіднесення самовизначення і визначення іншим (умовами, обставинами) [4].

Цінності, будучи за своєю природою соціально-історичними, є одним з механізмів взаємодії особистості та суспільства. Вони одночасно існують як суспільні ідеали, узагальнені уявлення, які існують у масовій свідомості, і як мотиваційна структура особистості, яка визначає найзагальніші орієнтири її життєдіяльності. Будь-яка цінність нібито розподілена між особистістю та

суспільством, існує тільки в їх стосунках.

Будучи провідними мотивами, інтересами, переконаннями, світоглядом, цінності визначають особливості й характер стосунків особистості з навколишньою дійсністю. Тобто цінності пов'язані з уявленнями людини про власне майбутнє.

Значна кількість дослідників відзначають «двоплановість» картини майбутнього в юнацькому віці. Це пояснюється, насамперед, тим, що в цьому віці розв'язуються два основні завдання: самовизначення і формування життєвої програми. Перше представлене в образі майбутнього у вигляді кінцевих, абстрактних цілей (або ціннісних орієнтацій), друге - у вигляді конкретних цілей і способів їх реалізації.

М.Р. Гінзбург вважає, що особистісне самовизначення випереджає реальне планування життєвого шляху. Припускається, що більш-менш точне планування свого життя в часі (життєвий план) з'являється після особистісного самовизначення на рівні соціального. На думку Л.І. Божович, ця двоплановість («діловий вибір» і «загальні, позбавлені конкретності пошуки») до завершення юнацького періоду ліквідується [1: 393].

У психологічних дослідженнях для оцінки сформованості уявлень людини про своє майбутнє застосовуються такі критерії:

- тривалість і диференційованість часової перспективи;
- представленість ближньої, середньої та далекої перспективи;
- реалістичність майбутнього середнього масштабу;

- поєднання конкретності та перспективності;
- узгодженість життєвих планів, цілей, цінностей;
- активність і самостійність при формуванні життєвої перспективи;
- оптимістичність уявлень про майбутнє.

Отже, образ майбутнього – це складне інтегральне утворення, яке містить ціннісні орієнтації, життєві плани як сформовані, так і очікувані, засвоєні як стереотипи й установки, елементи рефлексії та самооцінки, емоційне ставлення. Критерієм успішної соціалізації в юності є сформованість уявлень про майбутнє, яка відзначається такими параметрами: узгодженість життєвих планів, цілей і цінностей, активність і самостійність, реалістичність життєвих планів, поєднання конкретності і перспективності, оптимістична налаштованість на майбутнє.

Самовизначення особистості будується насамперед на виборі системи цінностей, з якими вона себе ідентифікує та які намагається втілити в повсякденному житті. Маючи певну аксіологічну основу людина реалізує себе в акті постійного вибору, де екзистенційне і прагматичне рішення можуть не збігатися. Фіксується низка синонімічних понять «самовизначення», «самоідентифікація», «самоствердження», «самототожність», що стосуються особистісного простору та становлення людини в аксіологічному вимірі [3].

Самовизначення – це процес і результат вибору особистістю своєї позиції, цілей і засобів самореалізації у конкретних життєвих обставинах, це основний механізм набуття і прояву людиною свободи, вибір і утвердження власної позиції у проблемних і

критичних соціальнозначущих ситуаціях як збереження самості при змінах форм існування, самототожності особи [2].

Система ціннісних орієнтацій визначає змістовий бік спрямованості особистості й складає основу її ставлень до навколишнього світу, інших людей, самої себе, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції та «філософії життя».

У кожної молоді особи є свої певні життєві цілі, головні інтенції, але лише в юнацькому віці вони набувають спрямованості. Потреба у самовизначенні, у зрілій ідентичності, у знанні, уточненні того, ким вони є, «звідки вони і куди йдуть» є однією з найголовніших в піраміді особистісних потреб молодих людей на етапі юності.

Сучасній молодій людині потрібне самовизначення, щоб владнати не тільки власне життя, а й упорядкувати світ навколо себе, тобто ототожнення в юності, є здебільшого просоціальним і креативним процесом [4].

Через високі амбіції та ідеалізм, що притаманні юнацькому віці, перспективи їх спрямованості, які будуть розвиватися згодом, можуть оцінюватися як невдалі.

Центральною проблемою молоді людини в цьому віці є знаходження індивідуального, власного ставлення до соціальної реальності своєї культури і свого часу. З часом набуття досвіду приймати самостійні рішення завдяки наполегливості в реалізації прийняття відповідальності за свої дії, вчинки відбувається самовизначення особистості: знаходження (довизначення) сенсу свого життя, майбутнього життєвого шляху, формування реальних життєвих планів, які відповідають рівню

домагань, власним можливостям й індивідуальним здібностям.

Для підтвердження вищезгаданого подаємо аналіз результатів виконання емпіричного завдання юнаками й дівчатами, виконаного в нашому дослідженні, проведеному за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча.

Насамперед розглянемо аксіологічний потенціал особистості студента на прикладі термінальних цінностей.

Якісна інтерпретація даних дає підстави для таких міркувань – у більшості молоді на перших місцях посідає фізична насолода від життя, здоров'я, щасливе сімейне життя, матеріально забезпечене життя, життєва мудрість, любов та наявність вірних друзів.

Неістотними і юнаки, і дівчата вибірки вважають красу природи і мистецтва, щастя інших, розваги і творчість.

При порівняльному аналізі рейтингових рангів термінальних цінностей молоді різних регіонів виявлено таку закономірність: спільною є одностайна тенденція представників вибірки до надання помітної переваги щасливому сімейному життю, здоров'ю, міцній дружбі, цікавій роботі.

Це свідчить, що перед людиною в ранній дорослості, юності є дійсно важливим завданням встановлення ідентичності у близьких стосунках з іншими людьми (друзями, чоловіком або дружиною) та навчальній (професійній) діяльності.

Представниці жіночої статі, на відміну від юнаків, уважають менш вартісними такі цінності, як слава, суспільне визнання, а необхідність

дружніх стосунків дівчата цінують більше, ніж хлопці.

Безсумнівно, це є доказом, те що в студентів автономія від дорослих, і значення спілкування з надійними і вірними друзями значно збільшується.

Спостерігається помітний різнобій щодо цінності пізнання та відкриття нового, юнаки вважають у себе більше реалізованою, на відміну від дівчат. Такі вибори юнаків і дівчат висвітлюють їх атитюди до статевих ролей у сучасному суспільстві.

Впадає у вічі ще одна тенденція – творчість юнаки і дівчата досліджуваної вибірки вважають малоцінною, небажаною у своєму житті.

Серед інструментальних цінностей, необхідних для досягнення поставленої мети, і хлопці, і дівчата вважають потрібними такі якості, як незалежність, життєрадісність,

освіченість, акуратність і відповідальність.

Хлопці вважають за потрібне для реалізації своїх життєвих планів, набуття досвіду і мудрості вважають, що мають бути більш терплячими до думок і поглядів інших, ретельними і акуратними, добрими та чуйними.

Суттєва рейтингова розбіжність спостерігається у цінностях – раціоналізмі та чуйності. Дівчата емоційніші, м'якші, турботливіші, тому чуйність займає в них п'яте місце, а у хлопців - шістнадцяте.

Очевидно, дівчата вважають, що їхня надмірна поступливість, сором'язливість можуть створити труднощі в їхньому житті.

Подальше наше дослідження пов'язане із переосмисленням та розробкою психокорекційних програм, які б сприяли самовизначенню та досягненню ідентичності молодих людей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гамезо М.В., Герасимова В.С., Горлова Г.Г., Орлова Л.М. Возрастная психология: личность от молодости до старости. – М., 1999. – 360 с.

2. Крайг Г. Психология развития. – СПб.: Питер, 2001. – 992 с.

3. Скотна Н.В. Самовизначення особистості в світі, що глобалізується. Людинознавчі студії: Збірник наукових праць ДДПУ. Випуск 10. – Дрогобич: Вимір, 2004. – С. 4-14.

4. Скотна Н.В. Самовизначення особистості в реаліях української модернізації // Пограниччя: Польща-Україна – Lublin:UMCS. – С. 7-18.

5. Токарев Р. Життєві та професійні орієнтації студентської молоді // Філософська та соціологічна думка. – 2002. – №4. – С. 17-19.

Подано до редакції 1.09.06

РЕЗЮМЕ

В статті йдеться про особливості самоопределення личности в юношеском возрастe. Описан аксиологический потенциал современного студента.

SUMMARY

The article deals with peculiarities of personal self-determination in the youth age, describes the axiological potential of modern students.